

AMERİKA, SÈVRES ANTLAŞMASI VE "ERMENİSTAN" SINIRLARI

FAHİR ARMAOĞLU

I. Dünya Savaşı'nı sona erdiren barış antlaşmalarını hazırlamak üzere 1919 Ocak ayında toplantularına başlayan *Paris Barış Konferansı*'nda Birleşik Amerika'nın Osmanlı Devleti'yle ilgili faaliyetlerini, *Sèvres Öncesi* ve *Sèvres Sonrası* diye ikiye ayırmak gerekmektedir. Başka bir deyişle, birincisi 1919 yılını kapsamakta, ikincisi de 1920 yılına ait bulunmaktadır.

Bu iki dönemde Amerika'nın Türkiye¹ ile ilgili faaliyetlerinin ortak noktası, *Ermenistan faktörü*'nün her iki dönemde de ağırlıklı bir unsur teşkil etmesidir. Yalnız bu ortak faktörün niteliği, 1919 ve 1920 yıllarında, yine birbirinden bir farklılık göstermektedir. 1919 yılında söz konusu olan, özellikle ve "soyut" olarak bir *politik amaç* veya bir *politika faaliyeti* olduğu halde, 1920'de, Amerika için söz konusu olan ise, bir antlaşmaya *dayalı* "somut bir faaliyet", veya bir *icra*'dır. Bu *icra* ise, Sèvres Antlaşması'nın 89'uncu maddesi uyarınca, "Ermenistan'a Türkiye'den koparılp verilen toprakların, yani "Türkiye-Ermenistan" sınırının çizilmesi yetkisinin veya görevinin, Amerika Cumhurbaşkanı'na, yani Woodrow Wilson'a verilmiş olmasıdır.

Bu incelememizde, Sèvres öncesi dönem, yani 1919 yılı üzerinde fazla durmayacağız. Bilindiği gibi, bu dönemin Türkiye-Amerika münasebetleri, daha doğrusu Amerika ile Millî Mücadele arasındaki münasebetler bakımından en önemli olay, "Ermenistan sorunu" hakkında rapor hazırlamakla görevlendirilen *General Harbord Misyonu*'nun, 20 Eylül 1920 Sivas'ta Atatürk ile yaptığı ve 3-4 saat süren görüşmelerdir.

Harbord Misyonu konusu yeteri kadar incelendiği için, biz bu konu üzerinde fazla durmayacağız².

¹ Gerek Amerikan belgelerinde, gerek Paris Barış Konferansı ile ilgili belgelerde, Osmanlı Devleti, daima "Türkiye" adı ile zikredildiğinden ve hatta 1920 yılında, sonradan Sèvres Antlaşması adını alacak antlaşmanın adı daima "Türkiye ile barış" (Peace with Turkey, Peace Settlement with Turkey) diye zikredildiğinden, biz bu incelememizde, Osmanlı Devleti yerine, Türkiye deyimini kullandık.

² Bu konuda bak.: Dr. Fethi Tevetoğlu, *Millî Mücadelede Mustafa Kemal Paşa-General Harbord Görüşmesi*, TÜRK KÜLTÜRÜ, Yıl VII, Sayı 76, Şubat 1969, s. 257-267; Yıl VII, Sayı 77,

Yalnız şu kadarını belirtelim ki, Amerika'nın "Ermenistan" konusu üzerine eğilmesi, Başkan Wilson'ın "Milliyetler" ilkesi dolayısıyla ve Amerikan kamuoyunun ağır baskısı altında ortaya çıktığı gibi, yine çeşitli yardım kuruluşları ve Ermeni davasını destekleyen kuruluş ve politikacıların tahriki ile, konunun, 1919 Haziranı'ndan itibaren Paris Barış Konferansı'nın gündemine girmesiyle bir *dinamizm* kazanmıştır.

Ermeni davasını destekleyen bazı kuruluşların ve aynı zamanda Amerika'nın resmî yardım kuruluşlarının, Rusya Ermenistanı ile Türkiye sınırlarında 700-800 bin Ermeni mültecinin biriktiğini iddia etmesi, bunların açıklıkla karşı karşıya kaldıklarını ve bunlara yardım yapılması gerektiğini bildirmeleri ve ayrıca, İngiltere'nin de, şüphesiz "Ermenistan yükünü", "Amerika hamalı"nın sırtına yüklemek amacı ile, Ermenistan'daki kuvvetlerini 1919 Ağustosundan itibaren çekeceğini bildirmesi, bir yandan Ermeni mültecilerine yardım sorununu, diğer yandan da kurulacak "Bağımsız Ermenistan"ın kendisini dışarıya (yani Türklere karşı) karşı koruması sorununu ön plâna çıkarmış ve özellikle bu ikinci nokta da, baştan beri Ermenilere kanat germeye hevesli ve kararlı olan Başkan Wilson'ı Ermenistan üzerinde bir Amerikan "manda"sı sorunu ile karşı karşıya getirmiştir.

Bu sırada Amerikan Senatosu'nda, Başkan Wilson'ın Avrupa politikasına fazla "bulaştığı" yolunda eleştirilerin artması ve "inziva" (Isolation) politikasına dönülmesi eğilimlerinin kuvvetlenmesi dolayısıyla, Başkan Wilson, General Harbord başkanlığında kalabalık bir heyeti, Anadolu dahil, bölgeye göndererek, "Ermenistan Mandası"nı ve muhtemel sorunlarını yerinde incelemiştir. Harbord Misyonu'nun askerî niteliği, Ermenistan'ın özellikle dışarıya karşı korunmasının, Wilson'ın başlıca endişesini teşkil ettiğini göstermekteydi³.

Mart 1969, s. 321-334; Yıl VII, Sayı 80, Haziran 1969, s. 525-545; Yıl VII, Sayı 81, Temmuz 1969, s. 589-603. Bizim incelediğimiz Amerikan belgelerinde, General Harbord'un raporunun metni verilmekte, fakat, başka hiç bir bilgi verilmemektedir.

³ Bütün bu gelişmelere ait Amerikan belgeleri için bak.: *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1919*, Washington, D.C., Government Printing Office, 1934, Vol. II, p. 817-841.

General Harbord, gezisinin sonunda uzun bir rapor hazırlayarak bir nüshasını Paris'teki Barış Konferansı'na, bir nüshasını da Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na vermiştir⁴.

General Harbord, raporunda⁵, bir hayli tarafsız davranarak, sade Türklerin Ermenilere saldırmadığını, bir çok yerlerde Ermenilerin de Türklere saldırmakta olduklarını örnekleriyle belirtmiş ve, yukarda da değindiğimiz gibi, Ermenilere yardım kuruluşları ile Ermeni davasını destekleyen Amerikan politikacıları, Rusya Ermenistanı'na sığınan Ermeni mültecilerin sayısını 700-800 bin olarak iddia ettikleri halde, General Harbord bu miktarın 300 bin civarında olduğunu söylemiştir.

Manda konusunda ise, "*Ermeni sorunu Ermenistan'da çözülemez*" diyen Harbord, Fransa ve İngiltere tarafından işgal edilmiş olmaları sebebiyle, Suriye ve Mezopotamya hariç, İstanbul ve Rumeli (Trakya) dahil, bütün Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinde bir manda rejiminin kurulması gerektiğini ileri sürmüştür.

Fakat bu ifade, Harbord'ın, Amerikan mandası konusundaki iyimserliğinin bir işareti değildi. Generalin belirttiğine göre, manda yönetimini üzerine almakla Amerika, en az bir kuşak boyu bu işe bulaşmış olacaktı ve askerî bakımdan da, değişen şartlara göre, 25.000 ile 200.000 arasındaki bir askerî kuvvetle bu rejimi desteklemek zorunda kalacak, ve nihayet, manda yönetiminin *ilk beş yılında* Amerika'nın 756 milyon dolarlık bir malî yükü de sırtlaması gerekecekti.

Harbord'ın raporundan yaklaşık bir ay sonra, Amerikan Senatosu'nun, bir yandan 28 Haziran 1919 tarihli Versay Antlaşması'nı ve bir yandan da, ona bağlı olan Milletler Cemiyeti Paktı'nı onaylamayı 19 Kasım 1919'da reddetmesi ile, Amerika'nın "Ermeni Mandası" hikâyesi de sona eriyordu.

⁴ General Harbord Misyonu, Başkan Wilson'ın onayı ile gönderilmekle beraber, esasında Paris Barış Konferansı adına görev yapmıştır. Bu sebeple, 16 Ekim 1919 tarihli olan raporunun *imzalı* nüshasını Paris Barış Konferansı'na sunmuş, *imzasız* bir nüshasını da Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na vermiştir. Bu konuda bak.: *aynı kaynak*, Vol. II, p. 841, 24 no.lu dipnotu.

⁵ Raporun metni: *aynı kaynak*, p. 841-889. Ayrıca bak.: Maj. Gen. James G. Harbord, *Conditions in the Near East: Report of the American Military Mission to Armenia*, U.S. Senate, 66th Congress, 2d Session, Document No. 266; Washington, Government Printing Office, 1920; Brig. Gen. George Van Horn Moseley, *Mandatory over Armenia: Report made to Maj. Gen. James G. Harbord*, Senate, 66th Congress, 2d Session, document No. 281, Washington Government Printing Office, 1920.

Çünkü, Amerika Milletler Cemiyeti'ne üye olamıyordu. Halbuki "manda" rejimleri Milletler Cemiyeti'ne bağlı bir sistemdi.

Senato'nun bu kararı üzerine, Amerika, Aralık 1919'da Paris Barış Konferansı'ndan çekildi.

Başkan Wilson, özellikle Milletler Cemiyeti Paktı'nı Senato'ya onaylatmak için bir kaç teşebbüste daha bulunduysa da, bütün teşebbüsleri başarısızlıkla sonuçlandı.

Fakat, başta İngiltere olmak üzere, Amerika'nın Avrupalı müttefikleri, Amerika'nın ve özellikle Başkan Wilson'ın yakasını bırakmadılar.

Paris Konferansı, "Türkiye Sorunu"nu, yani Osmanlı Devleti'yle yapılacak barışı 1920 Ocak ayından itibaren ele aldı. Almasıyla birlikte, "Ermenistan" konusu ve dolayısıyla Amerika, tekrar gündeme geldi⁶.

İngiltere, Fransa ve İtalya, yani Barış Konferansı'nın "Yüksek Konseyi" ("Supreme Council"), Şubat ve Mart aylarında Londra'da ve Nisan ayında da San Remo'da (İtalyan Rivierasında) toplanarak, Türkiye ile barışın esaslarını tespit etmişlerdir. Amerika, San Remo toplantıları ile temaslarını, Roma Büyükelçisi vasıtasıyla sürdürmüştür.

Yüksek Konsey'in Londra toplantılarından sonra, Fransa'nın Washington Büyükelçisi, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na verdiği 9 Mart 1920 tarihli bir notada, Türkiye ile barış konusundaki çalışmaların bir hayli ilerlediğini, bu durumda, Fransa'nın (Yüksek Konsey Başkanı), Amerika'nın "Doğu Sorunları" ile ilgilenip ilgilenmediğini veya bu sorunlarla ilgisini devam ettirip Konferansa katılıp katılmayacağını öğrenmek istediğini bildirdi. Amerika ise, bu notaya cevabında, Müttefiklerin Türkiye ile barış konusundaki düşüncelerini bilmediğini söyleyince⁷, Fransa'nın Washington Büyükelçisi, 12 Mart 1920 tarihli bir nota ile⁸, tespit edilen bazı esasları Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na bildirmiştir. Nota'ya göre, Türkiye barışı konusunda Londra'da tespit edilen esaslar şöyleydi: 1) Türkiye'nin Avrupa sınırları, Midye-Enez

⁶ Bundan sonraki açıklamalarımızı, şu kaynakta yer alan belgelere dayandıracamız: *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1920*, Washington, D.C., Government Printing Office, 1936, Vol. III, p. 748-809. Bu kaynağı bundan sonra kısaca "*Papers... 1920/III*" şeklinde zikredeceğiz.

⁷ Laurence Evans, *United States Policy and the Partition of Turkey, 1914-1924*, Baltimore, The John Hopkins Press, 1965, p. 278.

⁸ Notanın metni: *Papers... 1920/III*, p. 748-750.

çizgisi, fakat muhtemelen Çatalca Hatı olacaktır. 2) Türkiye'nin Asya taraftaki sınırları, kuzeyde ve batıda Karadeniz, Marmara ve Akdeniz, doğuda Ermenistan sınırı (yani bağımsız Ermenistan), güneyde ise, Ceyhan Nehri'nden başlayıp, Antep, Birecik, Urfa, Mardin ve Cezire-i İbni Ömer'in kuzeyinden geçen çizgidir. 3) Padişah İstanbul'da kalabilecek, fakat burada Padişah'ın muhafız kuvvetlerinden başka kuvvet bulunmayacaktır. Müttefikler, Avrupa Türkiyesi (Trakya) ile Marmara ve Boğazların güneyindeki bölgeleri işgal etme hakkını mahfuz tutarlar. 4) Boğazlardan geçiş, savaşta ve barışta serbest olacak, bir Boğazlar Komisyonu kurulacak ve Padişah'ın Boğazlar üzerindeki egemenlik hakkını, Padişah adına bu Komisyon kullanacaktır. Bu Komisyon'da, bazı şartlarda Amerika ve Rusya da temsil edilecektir. Komisyon'un başkanı ancak büyük devletlerden biri olacaktır. 5) Trakya'nın Türklere bırakılan kısımlarının dışında kalan kısımlar Yunanistan'a verilecek, Edirne'deki Türkler ("Osmanlılar" deniyordu) için özel garantiler sağlanacak ve Bulgaristan'a da Trakya'da bir serbest liman verilecekti. 6) Bağımsız bir Ermenistan kurulacak ve bu devletin denize çıkışını sağlamak için de, Lâzistan'da (yani Trabzon) kendisine bazı özel haklar tanınacaktır. 7) Türkiye; Mezopotamya, Arabistan, Filistin, Suriye ve bütün adalar üzerindeki haklarından feragat edecektir. 8) Aydın bölgesi hariç, İzmir bölgesi, Padişah'a bağlı olarak Yunanistan'ın yönetimine verilecek ve İzmir Limanı'nda Türkiye'ye de ayrı bir kısım ayrılacaktır.

Bundan sonra da Osmanlı borçlarına ait bazı malî hükümler söz konusu olmaktadır.

Barış Konferansı'ndan çekilmiş olmasına ve ancak "uzaktan gözlemci" statüsünde bulunmasına rağmen, Amerikan hükümeti bu barış esasları hakkında şu görüşleri bildirdi⁹. 1) İstanbul bölgesi dışındaki Trakya topraklarının Yunanistan'a verilmesini Amerika kabul etmekle beraber, bu bölgenin kuzey kısmı halkı Bulgar olduğundan (!), Edirne ve Kırklareli (Kırkkilise) ve havalisi Bulgaristan sınırları içine katılmalıdır. Çünkü Bulgaristan'ın, tamamen Bulgarlarla meskûn olan batı toprakları Sırbistan'a verildiğinden, Bulgaristan'a yapılan bu haksızlık Trakya'da telâfi edilmelidir. 2) Amerika, Ermenistan konusu ile çok yakında ilgilidir. Ermenistan'ın sınırları, Ermeni halkının *meşrû* (!) isteklerini karşılayacak ve kolay ve engelsiz bir şekilde denize çıkışını sağlayacak şekilde çizilmelidir. Denize çıkışı sağlamak için

⁹ Amerikan Dışişleri Bakanlığı'ndan Fransız Büyükelçiliği'ne 24 Mart 1920 tarihli nota, *Papers... 1920/III*, p. 750-753.

Lazistan'da Ermenistan'a özel haklar tanımak yeterli değildir. *Venizelos*, bu bölge Rumları adına, Trabzon'un Türklere verilmektense Ermenistan'a verilmesini tercih ettiğini bildirdiğine göre, Trabzon, doğrudan doğruya Ermenistan'a verilmelidir. 3) Amerikan hükümeti, elinde çok sınırlı bilgi olduğundan İzmir konusunda görüş bildirebilecek durumda değildir. 4) Eski Osmanlı İmparatorluğu topraklarında ne şekilde bir düzenleme yapılırsa yapılsın (kime ne toprak verilirse verilsin), Amerikan vatandaşları ve şirketleri, diğer devletlerinden daha az müsait durumda kalmamalıdır. Yani Amerika, ekonomik ve ticarî bakımdan, "Açık Kapı" veya "fırsat eşitliği" ilkesinin uygulanmasını istiyordu.

Toplantılarına San Remo'da devam etmekte olan Konsey, Amerika'nın bu görüşlerine verdiği cevapta¹⁰, Türkiye ile *âdil ve kalıcı (!)* esasları kapsayan bu barış antlaşmasını, Amerika'nın da *imzalayacağı* ümidini izhar ettikten sonra, tespit ettikleri ve 12 Mart'ta Amerika'ya bildirdikleri barış esaslarını savunuyorlardı. Bundan başka, Bulgaristan'a Edirne ve Kırklareli (Kırkkilise) nin verilmesi hususundaki Amerikan isteğine karşı da, kendilerindeki istatistik bilgilere göre, bu iki şehir ve havalisinin çoğunluğunun Türk olduğunu belirtiyorlardı.

İlginç bir nokta da, Amerika'nın Avrupalı müttefiklerinin, Amerikan Senatosu'nun Versay Antlaşması'nı onaylamayı reddetmesinin anlamını hâlâ anlamamış olmaları veya anlamamazlıktan gelmeleriydi.

Bağımsız Ermenistan konusunda Müttefiklerin de Amerika ile aynı görüşü paylaştıklarını ve "*halihazır ihtiyaçları ve gelecekteki gelişmesi (expansion)*" bakımından "*haklı olarak (!) iddia ettiği*" toprakları Ermenistan'a vermeyi ciddi bir şekilde arzu ettiklerini bildirmekteydiler.

Sorun bir al gülüm - ver gülüm hikâyesine dönüşmüştü. Avrupalılar, müstakbel Sèvres Antlaşması'na Amerika'yı da bağlamak ve bu antlaşma ile Yakın Doğu'da yapacakları karmaşık ve tehlikeli düzenlemede Amerika'ya da sorumluluk yüklemek için, Amerika'ya şirin görünmenin her türlü çabasını harcamaktaydılar.

Yalnız, Müttefiklerin bu 27 Nisan 1920 günlü cevaplarında, *İzmir* ile ilgili yeni açıklamalar dikkati çekmekteydi. İzmir ile bazı komşu ilçelerin

¹⁰ Roma'daki Büyükelçi Johnson'dan Vaşington'a 27 Nisan 1920 günlü telgraf, *Papers...1920/III*, p. 753-756.

(kazaların) nüfus çoğunluğunun Rumlarda olması ve Türkiye'nin bu Rumlara fena muamelede bulunması sebebiyle, İzmir'in Yunan yönetimine verildiği belirtildikten sonra, İzmir'in bütün Anadolu'nun ekonomisinde önemli bir yeri olması ve *İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinin millî tepkilerle sebep olmasının, Türkiye ile barışın uygulanmasını imkânsız kılmaya bile, güçleştirmesi ihtimali* dolayısıyla, İzmir'in Padişaha bağlı hale getirildiği ve aynı zamanda Türklere de İzmir Limanı'nda imkânlar sağlandığı belirtilmekteydi. Burada "*millî tepkiler*" den duyulan endişe dikkati çekmektedir.

Amerika'yı Türkiye ile barış sorununa "bulaştırmak" ve konunun içine çekmek için, Nisan 1920 sonunda, İngiltere'nin egemen olduğu Milletler Cemiyeti'nin de kullanılmak istendiği de görülüyor. Çünkü, San Remo'dan 27 Nisan'da Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen uzun bir mesaja¹¹., Ermenistan konusunda, Amerika bir karar verme zorunluluğu ve dolayısıyla, Türkiye barışı ile karşı karşıya bırakılıyordu.

Bu mesaja göre, Milletler Cemiyeti Konseyi, Müttefikler Yüksek Konseyi'ne başvurup, Ermenistan ile en fazla ilgilenen devletin kim olduğunu ve Ermenistan'ın bağımsızlık ve güvenliği için bu devletin neler yapabileceğini sormuş, imiş. Başta İngiltere'nin oynamak istediği basit oyunun, bizim dilimizdeki en hafif nitelendirmesi "tecahül-i ârifâne" dir.

Yine bu mesaja göre, Başkan Wilson'ın şimdiye kadar Ermenistan konusunda yaptığı çeşitli konuşmaları ve Amerikan Dışişleri Bakanı Colby'nin kullandığı deyimle "*uygar dünyanın istek ve beklentileri*" dolayısıyla, şimdi Yüksek Konsey Ermenistan mandasını Amerika'nın kabul edip etmeyeceğini soruyordu.

San Remo, bu kadarla da yetinmeyip, Ermenistan konusunda bir takım görüşler de belirtiyordu: Amerika şimdiye kadar hep "*geniş*" bir Ermenistan ilkesini savunmuştur. Bununla beraber, Kilikya'yı (Çukurova) Ermenistan'a vermek pratik bir yol görünmüyor¹². Bu durumda, Ermenistan'a, Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis vilâyetlerinin verilmesi söz konusu olmakla beraber,

¹¹ Roma Büyükelçiliği'nden Waşington'a 27 Nisan 1920 günlü telgraf, *Papers...1920/III*, p. 779-783.

¹² Pratik görünmüyor, çünkü Fransızlar, 1919 Eylülü'nde İskenderun ve Mersin'e 12.000 kişilik bir kuvvet çıkararak *Kilikya*'yı kontrol altına almışlardı. Bu olay Amerika'yı şaşkına çevirdi. Çünkü, sanılmıştı ki, Fransızlar, bu bölgeleri Ermenistan için işgal etmekteydiler. Halbuki, bu sırada Fransa, Ermenistan'ı kurtarmak için Batum, v.s. ye asker gönderemeyeceğini söylemekteydi. Bak.: *Papers....1920/III*, p. 840; ayrıca bak.: Evans, *adı geçen eser*, p. 185.

önce Amerika'nın Ermenistan mandasını kabul etmesi ve ikinci olarak da bu bağımsız Ermenistan'ın sınırlarının Amerika Birleşik Devletleri *Başkanı* tarafından çizilmesi istenmekteydi.

Kısacası, Müttefikler'in Osmanlı Devleti yerine bir "Ermenistan Devleti"ni ikame etmek isterlerken, bu işin, bâdireleri ve sonuçları ile, bütün yükünü Amerika'nın sırtına yüklemeye çalıştıkları apaçık belliydi. Şunu da belirtelim ki, General Harbord'ın, bir "Bağımsız Ermenistan" mandasının ne denli sorunlar ortaya çıkaracağı hakkındaki raporu da, müttefiklerin elindeydi.

Nitekim, Yüksek Konsey'in kararına göre, Ermenistan sorunu yine de bu kadarla bitmiyordu. Türkiye ile barış imza edilir edilmez, Ermenistan'ın dış saldırılara karşı savunulması için gerekli askerî kuvvet ve ayrıca düzenli bir yönetim için malî yardım söz konusu olacaktı. Yani, Amerika, Ermenistan mandasını kabul ettiği takdirde, bu iki yükü de sırtlamak zorundaydı.

Yine Yüksek Konsey'e göre, Amerika'nın bu hususta acele karar vermesi gerekmiyordu. *Ama Ermenistan halkı da büyük bir bekleyiş ve endişe içindeydi..*

Müttefiklerin 27 Nisan mesajına, Amerika 17 Mayıs 1920'de cevap verdi ve bu cevapta "Ermenistan mandası" hakkında tek kelime mevcut değildi. Sadece, Amerika Cumhurbaşkanı'nın, Ermenistan'ın sınırları konusunda "*hakem*" olmayı ("to act as arbiter") kabul ettiği bildiriliyordu¹³.

Söz konusu telgrafta Ermenistan mandası hakkında herhangi bir ifadenin bulunmamasının sebebi, bir yandan Amerikan Senatosu'nun bu konudaki olumsuz havası, diğer yandan da, Yüksek Konsey'in 27 Nisan 1920 günlü mesajı üzerine, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın, Harbiye Bakanlığı'na, Ermenistan mandası hakkındaki görüşünü sormasıydı. Harbiye Bakanı Baker'ın Dışişleri Bakanı Colby'ye gönderdiği 2 Haziran 1920 tarihli memorandumuna göre¹⁴, General Harbord, her ne kadar raporunda, Ermenistan mandası için 59.000 kişilik bir Amerikan kuvvetini gerekli görmüş ise de, bu miktar % 50 oranında azaltılabilirdi ve Ermenistan'ın dış saldırılara karşı korunması için 27.000 kişilik bir Amerikan kuvveti yeterli olabilirdi. Ne var ki, Ermenistan'ın dış saldırılara karşı korunması evvelâ Milletler Cemiyeti'nin

¹³ Amerika Dışişleri Bakanlığı'ndan Paris Büyükelçiliği'ne 17 Mayıs 1920 günlü telgraf, aynı kaynak, p. 783.

¹⁴ Memorandumun metni: *Papers....1920/III*, p. 784-785.

göreviydi ve ikinci olarak da, Bolşeviklerin şu anda Kafkaslar'da yarattığı tehlike dolayısıyla bu kadar bir Amerikan kuvvetinin orada bulundurulması pratik bir formül değildi. Bolşevikler Bakû'yü işgal etmişlerdi ve gazete haberlerine göre de, Ermenistan topraklarına girmeye başlamışlardı.

Ağustos ayı geldiğinde, artık Amerika'nın "Ermenistan mandası" söz konusu değildi. Fakat, Amerika'nın Avrupalı Müttefikleri, şimdi Türkiye için hazırlanmış olan bu barış antlaşmasının *imzasından önce*, Ermenistan sınırlarının çizilmesi işinin Amerika Cumhurbaşkanı tarafından kabul edilip edilmediğini öğrenmek istediler¹⁵.

Amerika'nın bu isteğe cevabı, hazırlanan barış antlaşmasının (yani Sèvres Antlaşması) 89'uncu maddesine göre, "Türkiye, Ermenistan ve diğer Yüksek Âkit Taraflar", Ermenistan sınırlarının çizilmesi hususunda Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'nın kararını kabul edeceklerine göre, Amerika Cumhurbaşkanı'nın bu görevi kabul edebilmesi için, *önce söz konusu tarafların bu antlaşmayı imza etmeleri gerekir*, şeklindeydi¹⁶. Başka bir deyişle, Başkan Wilson, Türkiye barışı imzalanmadıkça ve 89'uncu madde ile sınırların çizimi görevi veya "hakemliği"nin kendisine verilmesi "resmileşmedikçe", sınırların çizimi konusunda herhangi bir taahhüde girmek istemiyordu.

Bilindiği gibi, 10 Ağustos 1920'de İstanbul Hükümeti Sèvres Antlaşması'nı imza etti ve aynı anda da, hatta daha Mayıs ayında, bu antlaşma Ankara Hükümeti, yani T.B.M.M. Hükümeti tarafından geçersiz ilân edildi. Fakat bütün bunların, Amerika'yı veya Başkan Wilson'ı etkilemediği görülüyor.

Lâkin, Sèvres Antlaşması'na karşı Anadolu'da uyanan millî duygular ve Ankara'daki *millî hükümet* tarafından gösterilen tepkiler, işin başından beri Türkiye ile ilgili gelişmeleri, Waşington'dan çok daha farklı bir şekilde değerlendiren, Amerika'nın İstanbul'daki Yüksek Komiseri Amiral Bristol'ü, Waşington'u ciddi bir şekilde uyarma ihtiyacına sevkemiş görünüyor, Amiral Bristol'ün Waşington'a 18 Eylül 1920'de gönderdiği telgraf, özellikle Ermenistan konusunda şu noktaları vurgulamaktaydı¹⁷: "*Şu hususu kesin*

¹⁵ Waşinton'daki İngiliz Büyükelçiliği'nden Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na 6 Ağustos 1920 günlü nota, *aynı kaynak*, p. 787.

¹⁶ Amerikan Dışişleri Bakanlığı'ndan İngiltere Büyükelçiliği'ne 13 Ağustos 1920 tarihli nota, *aynı kaynak*, p. 787-788.

¹⁷ Yüksek Komiser Bristol'den Waşington'a 18 Eylül 1920 günlü telgraf, *Papers...1920/III*, p. 788.

olarak belirtmek gerekir ki, Ermenistan'a (Anadolu'dan) toprak verilmesine karşı Doğu Anadolu vilâyetlerinde oluşan tepkiler, şimdiye kadar olduğundan çok daha acı ve kuvvetlidir. Ermenistan'a bırakılan toprakları, Türklerin, kuvvet zoru olmaksızın bırakacaklarına hiç kimse inanmamaktadır. Türklerin çok geniş bir çoğunluğunu temsil eden Milliyetçiler, İstanbul Hükümeti tarafından imza edilen antlaşmayı tanımamaktadırlar ve çok muhtemeldir ki, Müttefikler, Yunanistan vasıtasıyla, bu antlaşmayı Türklere kabul ettirmeye zorlayacaklardır. Türkiye barışı, Ermenistan'a, Türkiye'nin, Başkan'ın hâkemliği ile tespit edilecek doğu vilayetlerini vermektedir. Bu bölgelerde bugün fiilen Ermeniler yoktur ve Erivan'daki Ermenileri bu bölgelere yerleştirmek, yeterli koruma sağlanmadığı takdirde, karışıklıkların ortaya çıkması sonucunu verecektir".

Amiral Bristol'un bu son derece isabetli değerlendirmesi, Amerikan Hükümeti ve Başkan Wilson üzerinde tamamen etkisiz kaldığı gibi, Sèvres Antlaşması'na ve Amerika'ya güvenen Rusya Ermenistanı, 4 Ekim 1920'de Türkiye'ye savaş ilân etti. Gürcistan da Ermenistan'ı destekleyeceğini bildirdi¹⁸.

Amiral Bristol'ün İstanbul'dan Washington'a gönderdiği uyarıların, Başkan Wilson üzerinde hiç bir etkisi olmadığı anlaşılıyor. Çünkü, Başkan Wilson'ın, "önce Türkiye ile barış imzalsın" şartı üzerine, Barış Konferansı'nın Genel Sekreterliği, ilk defa olarak ve Sèvres Antlaşması'nın imzasından iki ay sonra, Sèvres Antlaşması'nın tam metnini, Amerika'ya vermiştir¹⁹. Verirken de, Sèvres Antlaşması'nın 89. maddesinin, Amerika Cumhurbaşkanı'na, hem Ermenistan'ın sınırlarını çizme, hem Ermenistan'ın denize çıkmasının sağlanması ve hem de Ermenistan ile Türkiye arasındaki sınırda "gayri askerî bölge"nin tesbiti görevini verdiği belirtilmekteydi.

Yaklaşık bir ay sonra, Amerikan Dışişleri Bakanlığı, Paris Büyükelçiliği vasıtasıyla, Başkan Wilson'ın, Ermenistan sınırları hakkında hazırlayıp, Müttefik Devletler Yüksek Konseyi'ne hitaben kaleme aldığı raporunu, söz konusu Konsey Başkanlığı'na sundu²⁰.

¹⁸ Amiral Bristol'ün Dışişleri Bakanlığı'na 10 Ekim 1920 günlü telgrafı, aynı kaynak, p. 788-789.

¹⁹ Paris Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na 18 Ekim 1920 günlü telgraf, aynı kaynak, p. 789.

²⁰ Amerikan Dışişleri Bakanından Paris Büyükelçisi'ne 24 Kasım 1920 günlü telgraf Papers...1920/III, p. 789-790.

Wilson'ın Ermenistan sınırlarının çizimine ait raporunu ele almayı, yazımızın sonuna bırakarak, raporun Yüksek Konsey'e sunulmasından sonra ortaya çıkan bazı ilginç gelişmelere değinmek istiyoruz.

Başkan Wilson, 30 Kasım 1920 tarihinde Milletler Cemiyeti Konseyi Başkanı'na gönderdiği bir telgrafta²¹, Ermenistan üzerinde bir Amerikan mandası tesisi teklifi, *Amerikan Senatosu tarafından reddedilmiş olmakla beraber*, Amerikan halkının, Ermenistan'ın kaderi ile çok yakından ilgilendiğini, fakat şu anda Ermenistan'a yardım bakımından Amerikan askerini kullanma yetkisine sahip olmadığını, ekonomik yardımın ise, yine Senato'nun kararına bağlı bulunduğunu, fakat bu karar konusunda şimdiden bir tahminde bulunamayacağını söylemiştir. Başkan Wilson, Senato'nun kesin muhalefetine rağmen, Ermenistan'a yardım için elinden gelen her türlü çabayı harcamaya kararlı görünüyordu.

Ne var ki, Wilson'ın Milletler Cemiyeti Konseyi Başkanı'na bu telgrafi gönderdiği, aynı 30 Kasım 1920 günü, İstanbul'daki Yüksek Komiser Amiral Bristol, 1 Aralık sabahı Washington'a ulaştığı anlaşılan telgrafında²² şunları yazıyordu: *Ermenistan konusunun artık bittiği bildirilmektedir. Kars ve Gümrü'deki Ermeni kuvvetleri, çok üstün olmalarına rağmen, hezimete uğratılmış ve bir çok noktalarda Ermeni kuvvetleri kaçmıştır ("ran away"). Türkler İğdir'i ele geçirmiş olup, Aralık'tan bir kaç mil mesafede bulunmaktadır... Bir barış antlaşması müzakere edilmektedir. Türk hatları dahilindeki Amerikalıların güvenlikte olduğu bildirilmektedir. Bolşevikler ve Milliyetçi Türkler anlaşma içinde bulunuyor. Gümrü ve Kars'ın Ermeniler tarafından tekrar ele geçirildiğine dair haberler doğru değildir ve Ermenilerin bu iki şehri geri almaları ihtimali de mevcut değildir".*

Tiflis'teki Amerikan Konsolosu Moser de, 4 aralık 1920 sabahı Washington'a gönderdiği telgrafında şöyle demektedir²³: *"Erivan'da resmen açıklandığına göre, Ermenistan bir Sovyet Cumhuriyeti olarak ilân edilmiştir... Sovyet Rusya Büyükelçisi'nin söylediğine göre, Sovyetler bu yeni Sovyet Cumhuriyeti'ni resmen tanımışlardır. Bir hafta önce kurulan Ermeni hükümetinin devrilmesinin arkasından, Bakû'den gelen Rus kuvvetleri, Ermenistan'ın sınır bölgelerini işgale başlamıştır. Rusya bu harekâtı, Bakû'deki Ermeni Bolşevik Komitesi'nin isteği üzerine yapmıştır. Türkiye ile*

²¹ Telgrafın metni: aynı kaynak, p. 804-805.

²² Telgrafın metni: aynı kaynak, p. 805.

²³ Telgrafın metni: aynı kaynak, p. 806-807. Bu telgraf Washington'a 11 Aralık'ta ulaştırılmıştır.

Ermenistan arasındaki barış müzakereleri sırasında, Gümrü'deki mahalli hükümet de Bolşeviklere katılmıştır..."

Bu gelişmeler karşısında Wilson'ın çizdiği Ermenistan haritasının havada kalması bir yana, Ermenistan'da bu gelişmeler olurken, "bağımsız Ermenistan"ın sınırlarının çizildiğinin açıklanması, hem Amerika ve hem de Müttefikler'in prestijine ağır bir darbe teşkil edecek ve bir "skandal" olacaktır. Bu sebeple, İngiltere hemen harekete geçerek, Wilson'dan, bu sınırların kamuoyuna duyurulmasının durdurulmasını istemiş ve Wilson da, çizmiş olduğu Ermenistan sınırlarını açıklamaktan vazgeçmiştir²⁴. Böylece Wilson'ın çizmiş olduğu Ermenistan haritası, tarihin arşivine girecek bir belge niteliğini muhafazaya mahkûm olmaktadır.

Wilson'ın, Ermenistan sınırlarını çizen raporuna gelince²⁵: Rapor 22 Kasım 1920 tarihli olup, iki kısımdır. Raporun birinci kısmında Wilson, sınırları, yani Türkiye-Ermenistan sınırlarını çizerken, veya daha doğru bir deyişle bir kısım Türk topraklarını Ermenilere hediye ederken, hangi esas ve ilkeleri gözönünde tuttuğunu uzunca bir şekilde belirtmekte, ve ikinci kısımda ise, çizmiş olduğu sınırların geçtiği yerleri ve mevkileri, gayet ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır.

Bu yazımıza ek olarak verdiğimiz ve Başkan Woodrow Wilson tarafından çizildiği belirtilen ve onun imzasını taşıyan haritanın altındaki nottan, bu haritanın, Amerikan Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı tarafından, Amerikan Dışişleri Bakanlığı ile işbirliği yapılarak hazırlandığı ve bunun için de General Harbord'ın verdiği bilgilerden ve Türk Genelkurmay'ının kullandığı 1/200.000 ölçekli harita ile, Almanların savaş sırasında yaptıkları 1/400.000 ölçekli haritalarla, İran ve Kafkaslara ait 1/1.000.000 ölçekli İngiliz haritalarından yararlandığı anlaşılmaktadır.

Wilson'ın gözönünde tuttuğunu söylediği ilke ve esasları şu şekilde özetleyebiliriz:

Sèvres Antlaşması'nın 89'uncu maddesi, Trabzon, Erzurum, Van ve Bitlis vilâyetlerinin Ermenistan'a verilmesini öngördüğünden, sınırın çiziminde de bu dört vilâyet gözönünde tutulmuştur.

²⁴ Bak.: *Papers...1920/III*, p. 807-808.

²⁵ Raporun tam metni: *aynı kaynak*, p. 790-804.

Kendi ifadesine göre, Wilson, *Ermeni halkının çıkarlarına en iyi şekilde hizmet etme endişesini taşımakla beraber*, bitişik bölgelerdeki Türk, Kürt, Rum, v.s. halklara karşı da *gayet adaletli* davranmaya özen göstermiş.

Söz konusu dört vilâyet Ermenistan sınırları içine alınırken, sınırın çiziminde *etnik yapı dikkate alınmamıştır*. Çünkü bu dört vilâyette halklar, çeşitli sebeplerden, birbirine karışmıştır.

Keza, dört vilâyeti kapsayacak sınır çizilirken, *"yeterli tabii sınırlar"* ve yeni devletin *"coğrafi ve ekonomik vahdeti"* nin asgari gerekleri gözönünde tutulmuştur.

Ermenilerin, Türklerin, Kürtlerin ve Rumların toprak isteklerini birbiriyle çatışması durumunda, Wilson, *"müstakbel Ermeni Devleti'nin bir ekonomik hayata sahip olması"* ilkesini, kesin bir faktör olarak tercih ettiğini belirtmektedir.

Sınır boyunca, Türkler ve Kürtlerle meskûn dağ ve vâdilerin Türkiye'ye bırakılmasına çalışılmakla beraber, *"ticaret merkezlerinin Ermenistan tarafına aktarılmasına"* önem verilmiştir.

"Ermeni şehirleri (!) olan Bitlis ve Muş" un güneyinden geçen sınır çizgisi, Hakkâri ve Siirt sancakları ile, Van vilâyetinin hemen yarısını Türkiye'ye bırakmıştır. Wilson için bunun gerekçesi de Siirt ve Hakkâri nüfusunun çoğunluğunun Kürt olması imiş.

Wilson, ilkeleri arasında, *"Pontus Rumları"* nın isteklerini de unutmadığını belirtmektedir. Zira, Pontus Rumları, 1920 Martı'nda Londra'da yapılan Müttefikler Yüksek Konseyi toplantısına bir memorandum sunarak, *Rumlarla meskûn Karadeniz kıyı bölgesi'nin bütünlüğünün korunmasını ve Rize'den Sinop'un batısına kadar olan bölgeye özerklik verilmesini istemişler*. Lâkin, Wilson'a, Karadeniz kıyıları bakımından, sadece Trabzon vilâyeti için yetki verildiğinden, Karadeniz kıyılarının diğer kısımları için herhangi bir teklif yetkisi yokmuş. (Yani, teklif yetkisi verilse imiş, Rize'den Sinop'un batısına kadar olan Karadeniz kıyılarını da Rumlara vereceği anlaşılıyor).

Diğer taraftan Wilson, Trabzon'un nüfus çoğunluğunun Müslüman (Yani Türk) olduğunu, Trabzon'daki Ermeni nüfusun Rumlardan da az olduğunu belirtiyor, fakat, *Ermenistan'ın Trabzon'dan denize çıkması hususunun en geniş şekilde ve Ermenistan'ın gelişmesini sağlayacak nitelikte olmasını istemektedir*. Bundan dolayıdır ki, Wilson, Giresun şehrinin doğusuna

kadar olan, Anadolu'nun Doğu Karadeniz kıyılarını veriyordu. Ermenistan'a, denize çıkışını sağlamak için sadece Trabzon limanı değil, Anadolu'nun Karadeniz kıyılarının yaklaşık dörtte biri verilmekteydi. Wilson açısından, bunun gerekçesi de Ermenistan'ın ekonomik gelişmesinin sağlanmasıydı.

Bu suretle, Wilson'ın, "*gayet adaletli*" davrandığı iddiasını kabul etmek için, insanın bütün gerçekleri ters-yüz etmesi gerekiyordu.

Yine, görüldüğü gibi, sınır çiziminde Wilson'ın gözönünde tuttuğu temel ilke ve esas, sadece ve sadece, *Ermenistan'ın çıkarları* idi. Başka bir deyişle, "*her şey Ermenistan'a*" ilkesi, sınır çiziminin ana unsurunu teşkil etmekteydi. Dolayısıyla, Wilson'ın meşhur "*milliyetler ilkesi*" de tam anlamı ile bir komediye dönüşüyordu. Zaman zaman, "milliyetler ilkesi" ne ağırlık verir gibi görünmesine rağmen, çizdiği sınırların, gerçekten milliyetler ilkesine ne derece uygun düştüğü çok tartışma götürür. Meselâ Wilson, Sèvres Antlaşması'nın, söz konusu dört vilâyetimizi Ermenistan'a vermesinin gerekçe ve mantığını, milliyetler ilkesi açısından hiç tartışmamış, sadece Ermeni iddialarını kendisine dayanak yapmıştır. Bitlis ve Muş'un "Ermeni" şehirleri olduğunu söylüyor, fakat bu iddiasını rakamlara ve belgelere dayandırmaktan kaçmıştır. Tarih hocalığı yapan ve 1890'da Princeton Üniversitesi'nden *Profesör* unvanını alan, yani *güya bilim adamı* olan bu zat, Ermeni propagandası ağzı ile, Bitlis ve Muş'un "Ermeni" şehirleri olduğunu söyleyip işin içinden sıyrılmayıyor. Herhalde, "milliyetler ilkesi"nin *ciddi ve bilimsel* uygulaması bu değildir.

Belirttiğimiz gibi ve kendisinin de raporunda sık sık kullandığı bir ifade ile, "*Ermenistan'ın istikbâli ve ekonomik gelişmesi*" endişesi, Wilson için, her türlü ilkenin önüne geçmiştir. Bir halde ki, Wilson, "Bağımsız Ermenistan"ın *kurucu babası* olmayı, siyasî kariyerinin en büyük hedefi ve ihtirası haline getirmiş görünmekteydi.

İlkeler ve esaslar konusunda belirtilmesi gereken son bir nokta da, Ermenistan sınırının çizilmesi dolayısıyla, yine Sèvres'in 89'uncu maddesi ile, bir de Osmanlı Devleti (Türkiye) tarafında, "*gayrı askerî*" bir bölgenin sınırlarının çizilmesi görevinin de Wilson'a verilmiş olmasıydı.

Wilson bu işe girişmemiştir. Gerekçesi ise, *gayrı askerî* bölge tesis etmenin, karmaşık tedbir ve düzenlemeleri gerektirmesiydi. (Şüphesiz bu, Ermenistan'a gelişigüzel toprak vermek gibi olmayacaktı). Bu ise Wilson'a göre, hem pratik değil ve hem de gereksizdi. Zira, Sèvres Antlaşması'nın 177'

nci maddesi, Türkiye'ye bırakılan topraklardaki bütün "kalelerin" ("existing forts") silâhsızlandırılmasını öngördüğü gibi, bir "karışıklık" (yani bir Türk saldırısı) halinde, Müttefiklere *müdahale* hakkı veriyordu. Bunun için de bir Müttefiklerarası Kontrol Komisyonu kurulacaktı. Bu sebeplerden dolayı, Wilson'a göre, ayrıca bir de "gayrı askerî bölge" tesisine gerek yoktu.

Burada Wilson'ın peşin hükümlü ve peşin kararlı tutumu bir kere daha ortaya çıkmaktadır. "Gayrı askerî bölge" tesisi, Sèvres Antlaşması'nın bir hükmü ve Ermenistan sınırlarının çizilmesiyle birlikte kendisinin hâkemliğine, dolayısıyla görevine havale edilmiş bir husus olduğu halde, Wilson *kendi takdiri ile* bu konuyu bertaraf ediyor, fakat *Bitlis* ve *Muş*'un "Ermeni" olduğunu ileri sürerken ve Trabzon'da ancak bir avuç Ermeni bulunduğu halde, burasını da Ermenistan'a verirken, bütün bu hususları tarafsız bir analizden geçirerek, Sèvres Antlaşması'nın mantıksızlığını tartışmaya yanaşmıyordu.

Wilson Raporu'nun ikinci kısmı, doğrudan doğruya sınırı ayrıntılı bir şekilde çizmekteydi. Raporun bu kısmının tercümesini vermek yerine, faksimilesini vermeyi tercih ettik. Zira, Rapor'un sınır çizimine ait kısmında, bir çok köyler, yerleşimler ve fizikî coğrafya isimleri, o zamanki şekliyle yer almaktadır ve bunlardan bazılarının bugünkü isimlerini ve Rapor'daki telâffuzlarından o zamanki isimlerini dahi tespit etmek kolay değildir.

Nihayet, bu belgeler artık Tarih'in birer kalınusundan ibarettir. Bizim burada asıl vurgulamak istediğimiz, *Büyük Atatürk*'ün başlattığı *Türk Millî Mücadelesi*'nin ve *Millî Devlet* kurma çabasının daha başlangıcında, Amerika'nın *Türk Milleti'ne karşı tutumunu ortaya koymak ve bu tutumdan, günümüze bazı ışıklar getirmektir*.

Bununla beraber, incelememizin sonuna, yine Amerikan belgeleri arasında yayınlanan ve Doğu Anadolu topraklarımızdan Ermenistan'a verilen, yani *Türk Vatanı*'ndan koparılmak istenen toprakları gösteren bir haritayı da koyduk²⁶. Belgelerde, çizilen sınırın çok daha ayrıntılı bir haritasından söz edilmekte ise de, bu harita belgeler arasında yayınlanmamıştır²⁷.

²⁶ İncelememizin sonunda verdiğimiz harita: *Papers...1920/III*'ün sonunda yayınlanmıştır.

²⁷ Bak.: *papers...1920/III*, p. 790, 51 no.lu not.

reprisals give to the world an example of that high moral courage which must always be the foundation of national strength. The world expects of them that they give every encouragement and help within their power to those Turkish refugees who may desire to return to their former homes in the districts of Trebizond, Erzerum, Van and Bitlis remembering that these peoples, too, have suffered greatly. It is my further expectation that they will offer such considerate treatment to the Laz and the Greek inhabitants of the coastal region of the Black Sea, surpassing in the liberality of their administrative arrangements, if necessary, even the ample provisions for non-Armenian racial and religious groups embodied in the Minorities Treaty signed by them upon August 10th of this year, that these peoples will gladly and willingly work in completest harmony with the Armenians in laying firmly the foundation of the new Republic of Armenia.

I have the honor to submit herewith the text of my decision.

Accept [etc.]

WOODROW WILSON

WASHINGTON, November 22, 1920.

[Enclosure 2]

Decision of President Wilson respecting the Frontier between Turkey and Armenia, Access for Armenia to the Sea, and the Demilitarization of Turkish Territory adjacent to the Armenian Frontier

Woodrow Wilson, President of the United States, to Whom it shall Concern,

Greeting:

① Whereas, on April 26, 1920, the Supreme Council of the Allied Powers, in conference at San Remo, addressed to the President of the United States of America an invitation to act as arbitrator in the question of the boundary between Turkey and Armenia, to be fixed within the four Vilayets of Erzerum, Trebizond, Van, and Bitlis;

② And whereas, on May 17, 1920, my acceptance of this invitation was telegraphed to the American Ambassador in Paris, to be conveyed to the Powers represented on the Supreme Council;

③ And whereas, on August 10, 1920, a Treaty of Peace was signed at Sèvres by Plenipotentiary Representatives of the British Empire, France, Italy and Japan, and of Armenia, Belgium, Greece, Poland, Portugal, Roumania, and Czecho-Slovakia, of the one part, and of Turkey, of the other part, which Treaty contained, among other provisions, the following:

"ARTICLE 89

"Turkey and Armenia as well as the other High Contracting Parties agree to submit to the arbitration of the President of the United States of America the question of the frontier to be fixed between Turkey and Armenia in the Vilayets of Erzerum, Trebizond, Van and Bitlis, and to accept his decision thereupon, as well as any stipulations he may prescribe as to access for Armenia to the sea, and as to the demilitarization of any portion of Turkish territory adjacent to the said frontier";

And whereas, on October 18, 1920, the Secretariat General of the Peace Conference, acting under the instructions of the Allied Powers, transmitted to me, through the Embassy of the United States of America in Paris, an authenticated copy of the above mentioned Treaty, drawing attention to the said Article 89;

Now, therefore, I, Woodrow Wilson, President of the United States of America, upon whom has thus been conferred the authority of arbitrator, having examined the question in the light of the most trustworthy information available, and with a mind to the highest interests of justice, do hereby declare the following decision:

I

The frontier between Turkey and Armenia in the Vilayets of Erzerum, Trebizond, Van, and Bitlis, shall be fixed as follows (see annexed map on the scale of 1:1,000,000²²):

1. The initial point* shall be chosen on the ground at the junction of the Turkish-Persian frontier with the eastern termination of the administrative boundary between the Sandjaks of Van and Hakkıari, of the Vilayet of Van, as this administrative boundary appears upon the Bashkala sheet of the Turkish map, scale 1:200,000, editions published in the Turkish financial years 1330 and 1331 (1914 and 1915). From this initial point the boundary shall extend south-westward to the western peak of Merkezer Dagh, situated about 6 kilometers westward from point 3350 (10,990 feet), about 2 kil-

* Included at end of volume.

²² It is my understanding that this initial point will lie upon the former Turkish-Persian frontier referred to in Article 27 II (4) of the Treaty of Sèvres; but 40 miles of the said frontier, within which the initial point of the Armenian frontier is included, were left undemarcated by the Turco-Persian Frontier Commission in 1914. The initial point contemplated lies about 1 kilometer southward from the village of Kara Hissa and approximately 25 kilometers south-westward from the village of Kotur, and may be fixed on the ground as near this location as the Boundary Commission shall determine, provided it lies at the junction of the Van-Hakkıari Sandjak boundary with the frontier of Persia. [Footnote in the original.]

ometers southeastward from the village of Yokary Ahvalan, and approximately 76 kilometers southeastward from the city of Van,

the sandjak boundary specified above, then the administrative boundary between the Kazas of Mamuret-ul-Hamid and Elback, then the same sandjak boundary specified above, all modified, where necessary, to follow the main water-parting between the Zap Su (Great Zab River) and the Khoshab Su, and dividing equably the summits of the passes Krdes Gedik and Chokh Gedik;

thence northwestward about 28 kilometers to Klesiry Dagh,

a line to be fixed on the ground, following the main water-partings between the Khoshab Su and the streams flowing into the Shatak Su, and traversing the pass south of the village of Yokary Ahvalan, and passing through Shkolans Dagh (3100 meters or 10,170 feet) and the Belereshuk pass;

thence southwestward to the junction of an unnamed stream with the Shatak Su at a point about 10 kilometers southward from the village of Shatak,

a line to be fixed on the ground, following the main water-partings, and passing through Koh Kiran Daghlar, Sari Dagh (3150 meters or 10,335 feet), Kevmetala Tepe (3500 meters or 11,480 feet), point 3540 (11,615 feet), in such a way as to leave to Armenia the village of Eyreti, and to Turkey the village of Araz, and to cross the Shatak Su at least 2 kilometers southward from the village of Dir Mouem Kilisa;

thence westward to the point where the Bitlis-Van Vilayet boundary reaches the Moks Su from the west, situated about 18 kilometers southward from the village of Moks,

a line to be fixed on the ground, following the main water-partings, leaving to Armenia the villages of Kachet, Sinpass, and Ozim, passing through Kanisor Tepe (3245 meters or 10,645 feet), an unnamed peak about 3 kilometers southward from Arnus Dagh (3550 meters or 11,645 feet), crossing an unnamed stream about 2 kilometers southward from the village of Sinpass, passing through point 3000 (9840 feet), following the boundary between the Vilayets of Van and Bitlis for about 3 kilometers southwestward from this point and continuing southwestward on the same ridge to an unnamed peak about 2 kilometers eastward from Moks Su, and then descending to this stream;

thence northward to an unnamed peak on the boundary between the Vilayets of Van and Bitlis about 3 kilometers westward from the pass at Mata Gedik,

the administrative boundary between the Vilayets of Van and Bitlis, modified south of Vankin Dagh (3200 meters or 10,500 feet) to follow the main water-parting;

thence westward to the peak Meidan Chenidiani, situated on the boundary between the Sandjaks of Bitlis and Sairt about 29 kilometers southeastward from the city of Bitlis,

a line to be fixed on the ground, following the main water-partings, passing through Veberhan Dagh (3110 meters or 10,200 feet), crossing the Kesan Dere about 2 kilometers southward from the village of Khoros, leaving to Turkey the villages of Semhaj and Nevalayn as well as the bridge or ford on the trail between them, and leaving to Armenia the village of Chopans and the trail leading to it from the northeast;

thence westward to the Guzel Dere Su at a point about 23-kilometers southward from the city of Bitlis and about 2 kilometers southward from Nuri Ser-peak (2150 meters or 7050 feet),

the administrative boundary between the Sandjaks of Bitlis and Sairt, and then, a line to be fixed on the ground, following the main water-partings, and passing through points 2750 and 2700 of Kur Dagh, (9020 and 8860 feet respectively), Biluki Dagh (2230 meters or 7315 feet), and Sihaser Tepe (2250 meters or 7380 feet);

thence westward to the junction of the Bitlis Su and the unnamed stream near the village of Deshtumi, about 30 kilometers southwestward from the city of Bitlis,

a line to be fixed on the ground, following the main water-partings, leaving to Turkey the villages of Lered and Daruni, and to Armenia the village of Enbu and all portions of the trail leading northeastward to the Bitlis Su from Mergelu peak (1850 meters or 6070 feet), and passing through Mergelu Tepe and Shikh Tabur ridge;

thence westward to the Zuk (Gharzan) Su at a point about 11 kilometers northeastward from the village of Hazo and approximately 1 kilometer upstream from the village of Zily,

a line to be fixed on the ground, following the main water-partings, leaving to Armenia the village of Deshtumi, passing through the eastern peak of Kalinen Dagh (2710 meters or 8890 feet) and continuing in such a manner as to leave to Armenia the upland *dolina*, or basin of interior drainage, to traverse the pass about 3 kilometers westward from the village of Avesipy, passing through Shelash Dagh (1944 meters or 6380 feet);

thence westward to the Sassun Dere at a point about 4 kilometers southwestward from the village of Kabil Jeviz and approximately 47 kilometers southward from the city of Mush,

a line to be fixed on the ground, following the main water-partings through Cheyardash peak (2001 meters or 6565 feet), Keupeka peak (1931 meters or 6335 feet), an unnamed peak on the Sassun Dagh about 4 kilometers southwestward from Malato Dagh (2967 meters or 9735 feet), point 2229 (7310 feet), and leaving to Turkey the village of Gundenu;

thence northwestward to the Talury Dere at a point about 2 kilometers upstream from the village of Kasser and approximately 37 kilometers northeastward from the village of Seylevan (Farkin),

a line to be fixed on the ground, following the main water-partings and passing through an unnamed peak about 2 kilometers eastward from the village of Seyluk, and through point 2073 (6800 feet), leaving to Armenia the village of Heyshtirem;

thence northwestward to the western tributary of the Talury Dere at a point about 2 kilometers eastward from the village of Helin and approximately 42 kilometers southwestward from the city of Mush,

a line to be fixed on the ground, following the main water-partings, and passing through point 2251 (7385 feet);

thence northwestward to the junction of the Kulp Boghazy (Kulp Su) and Askar Dere, approximately 42 kilometers southwestward from the city of Mush,

a line to be fixed on the ground, following the main water-partings leaving to Turkey the village of Helin and to Armenia the village of Kehirvanik;

thence northwestward to a point on the administrative boundary between the Sandjaks of Gendj and Mush northeast of Mir Ismail Dagh, and situated about 5 kilometers westward from the village of Pelekoz, and approximately 19 kilometers southward from the village of Ardushin,

a line to be fixed on the ground, following the main water-partings, and passing through the Komiss Dagh;

thence northwestward to the Frat Nehri (Murad Su, or Euphrates) at a point to be determined on the ground about 1 kilometer upstream from the village of Dorne and approximately 56 kilometers westward from the city of Mush,

the administrative boundary between the Sandjaks of Gendj and Mush northward for about 2 kilometers, then a line to be fixed on the ground, following the main water-partings westward to an unnamed peak approximately 6 kilometers east of Chutela (Akche Kara) Dagh (2940 meters or 9645 feet), then northward passing through Hadije Tepe on Arshik Dagh, leaving to Turkey the village of Kulay and to Armenia the village of Kluhuran;

thence northwestward to the Gunik Su at a point about midway between two trails crossing this river about half way between the villages of Elmaly and Chenajky, and approximately 26 kilometers northeastward from the village of Cholik (Chevelik),

a line to be fixed on the ground, following the main water-partings, passing through an unnamed peak about 2 kilometers westward from the village of Shanghar, along Solkhan Dagh, and through point 2200 (7220 feet), leaving to Turkey the villages of

Shanghar and Chenajky, and to Armenia the villages of Kumistan, Lichinak, and Elmaly;

thence northwestward to the boundary between the Vilayets of Erzerum and Bitlis at an unnamed peak near where a straight line between the villages of Ercek and Agha Keui would intersect said vilayet boundary,

a line to be fixed on the ground, following the main water-partings, passing through point 2050 (6725 feet);

thence northward to an unnamed peak on said vilayet boundary about 8 kilometers northwestward from Kartalik Tepe on the Choris Dagh,

the administrative boundary between the Vilayets of Erzerum and Bitlis;

thence westward to the Buyuk Su (Kighi Su) at a point about 2 kilometers upstream from the junction of the Ghabzu Dere with it, and approximately 11 kilometers northwestward from the village of Kighi,

a line to be fixed on the ground, following the main water-partings of the Sheitan Daghlar, passing through points 2610 (8565 feet), Sheitan Dagh (2906 meters or 9535 feet), Hakstun Dagh, and leaving to Armenia the village of Dinek and the ford or bridge southwest of this village;

thence westward to the Dar Boghaz (Kuttu Dere) at a point about 3 kilometers southward from the village of Chardaklar (Palumor),

a line to be fixed on the ground, following the main water-partings, leaving to Armenia the villages of Shorakh and Ferhadin, passing through Ghabarti Dagh (2550 meters or 8365 feet), Sian Dagh (2750 meters or 9020 feet), the 2150-meter pass on the Palumor-Kighi trail near Mustafa Bey Konaghy, Feziria Tepe (2530 meters or 8300 feet), point 2244 (7360 feet), and point 2035 (6675 feet);

thence westward to the point common to the boundaries of the Sandjaks of Erzingan and Erzerum and the vilayet of Mamuret-ul-Aziz, situated at a sharp angle in the vilayet boundary, approximately 24 kilometers westward from the village of Palumor and 32 kilometers southeastward from the city of Erzingan,

a line to be fixed on the ground, following the main water-partings, and passing northwestward through an unnamed peak about 2 kilometers southwestward from Palumor, through Silos (Kersinod) Dagh (2405 meters or 7890 feet) to an unnamed peak on the southern boundary of the Sandjak of Erzingan, about 8 kilometers southwestward from the Palumor-Erzingan pass, then turning southwestward along said sandjak boundary for nearly 13 kilometers, passing through Karaja Kaleh (3100 meters or 10,170 feet);

thence westward to an unnamed peak on the boundary between the Vilayets of Erzerum and Mamuret-ul-Aziz about 3 kilometers northeastward from the pass on the trail across the Monzur Silsilesi between Kennakh on the Euphrates and Pelur in the Dersim, the peak being approximately 40 kilometers southwestward from the city of Erzingan,

the administrative boundary between the Vilayets of Erzerum and Mamuret-ul-Aziz, modified,* in case a majority of the voting members of the Boundary Commission deem it wise, to follow the main water-parting along the ridge between an unnamed peak about 2 kilometers southwest of Merjan Daghlar (3449 meters or 11,315 feet) and Katar Tepe (3300 meters or 10,825 feet);

thence northward to the Frat Nehri (Kara Su, or Euphrates) at a point to be determined on the ground about 6 kilometers eastward from the village of Kemakh and approximately 35 kilometers southwestward from the city of Erzingan,

a line to be fixed on the ground, following the main water-partings, leaving to Turkey the trail from Pelur in the Dersim to Kemakh on the Euphrates, and to Armenia the village of Koja Arbler;

thence, northward to the boundary between the Vilayets of Erzerum and Trebizond at a point to be determined about 1 kilometer west of peak 2930 (2630? or 8625 feet) and about 4 kilometers southward from the village of Metkut, or approximately 39 kilometers northwestward from the city of Erzingan,

a line to be fixed on the ground, following the main water-partings, leaving to Turkey the villages of Chalghy Yady, Toms, and Alamlik, and to Armenia the village of Erkghan and the road and col south of the village of Metkut, passing through Utch Kardash Tepe, Kelek Kiran (Tekke Tash, 2800 meters or 9185 feet), Kelnam Dagh (or Kara Dagh, 3030 meters or 9940 feet), dividing equably between Armenia and Turkey the summit of the pass about 2 kilometers westward from the village of Zazker and, similarly, the summit of the pass of Kral Kham Boghazy near the village of Chardakli, pass-

*At the locality named, the vilayet boundary (according to Khozat-Dersim sheet of the Turkish General Staff map, scale 1:200,000) descends the northern slope of the Monzur-Silsilesi for about 7 kilometers. The junction of the boundary between the Kazas of Erzingan and Kemakh in Erzingan Sandjak of Erzerum Vilayet with the boundary of Dersim Sandjak of Mamuret-ul-Aziz Vilayet lies within 14 kilometers of the Euphrates River. This leaves to Turkey a military bridgehead north of an 11,000-foot mountain range and only 20 kilometers south of the city of Erzingan. I am not empowered to change the administrative boundary at this point, and these 40 square kilometers of territory lie outside the four vilayets specified in Article 89 of the Treaty of Sèvres.

However, I venture to call the attention of the Boundary Commission to the desirability of consulting the local inhabitants with a view to possible modification of the vilayet boundary at this point. [Footnote in the original.]

ing through point 2760 on Kara Dagħ (9055 feet), point 2740 (8990 feet), and a point to be determined on the ground, situated near the Iky Sivry stream less than 2 kilometers westward from the Chimen Dagħ pass, and located in such a manner as to leave to Turkey the junction of the two roads leading westward to the villages of Kuchi Keui and Kara Yayrak, and to Armenia the junction of two other roads leading to the villages of Metkut and Kirmana; the Boundary Commission shall determine in the field the most equable disposition of the highway between points 2760 and 2740;

thence northwestward to the Kelkit Chai (Kelkit Irmak) at the point where the boundary between the Vilayets of Trebizond and Sivas reaches it from the south,

the administrative boundary between the Vilayets of Trebizond and Erzerum, and then the administrative boundary between the Vilayets of Trebizond and Sivas;

thence northward to an unnamed peak on the boundary between the Vilayets of Trebizond and Sivas about 4 kilometers southwestward from Borgha Paya (2995 meters or 9825 feet) the latter being situated approximately 38 kilometers southwestward from the city of Gumush-khana,

a line to be fixed on the ground, following the main water-partings, leaving to Armenia the villages of Halkit, Sinanli, Kiliktin, and Kirtanos; and to Turkey the villages of Kar Kishla, Sadik, Kara Kia, and Ara, crossing the pass between the western tributaries of the Shiran Chai and the eastern headwaters of the Barsak Dere (Kara Chai) about 43 kilometers eastward from the city of Karahissar Sharki (Shebin Karahissar);

thence northeastward, northward, and westward to an unnamed peak on the boundary between the Vilayets of Trebizond and Sivas situated about 7 kilometers northwestward from Yerchi Tepe (2690 meters or 8825 feet) and approximately 47 kilometers south-south-eastward from the city of Kerasun,

the administrative boundary between the Vilayets of Trebizond and Sivas;

thence northward, from the point last mentioned, on the crest of the Pontic Range, to the Black Sea, at a point to be determined on the seacoast about 1 kilometer westward from the village of Keshab, and approximately 9 kilometers eastward from the city of Kerasun,

a line to be fixed on the ground, following the main water-partings, leaving to Turkey the fields, pastures, forests, and villages within the drainage basin of the Komit Dere (Ak Su) and its tributaries, and to Armenia the fields, pastures, forests, and villages within the drainage basins of the Yaghaj Dere (Espiya Dera) and the

Venazit Dere (Keshab Dere) and their tributaries, and drawn in such a manner as to utilize the boundary between the Kazas of Tripoli (Tireboli) and Kerasun in the 7 kilometers just south of Kara Tepe (1696 meters or 5565 feet), and to provide the most convenient relationships between the new frontier and the trails along the ridges, as these relationships may be determined by the Boundary Commission in the field after consultation with the local inhabitants.

2. In case of any discrepancies between the text of this Decision and the maps on the scales of 1 : 1,000,000 and 1 : 200,000 annexed, the text will be final.

The limits of the four vilayets specified in Article 89 of the Treaty of Sèvres are taken as of October 29, 1914.

The frontier, as described above, is drawn in red on an authenticated map on the scale of 1 : 1,000,000 which is annexed to the present Frontier Decision. The geographical names here mentioned appear upon the maps accompanying this text.

The chief authorities used for the names of geographical features, and of elevations of mountains, and the location of vilayet, sandjak, and kaza boundaries, are the Turkish General Staff map, scale 1 : 200,000, and, in part, the British map, scale 1 : 1,000,000.

The maps on the scale of 1 : 200,000 are recommended to the Boundary Commission, provided in Article 91, for their use in tracing on the spot the portion of the frontiers of Armenia established by this Decision.

II

The frontier described above, by assigning the harbor of Trebizond and the valley of the Karshut Su to Armenia, precludes the necessity of further provision for access for Armenia to the sea.

III

In addition to the general provisions for the limitation of armaments, embodied in the Military, Naval and Air Clauses, Part V of the Treaty of Sèvres, the demilitarization of Turkish territory adjacent to the frontier of Armenia as above established shall be effected as follows:

The Military Inter-Allied Commission of Control and Organization provided for in Articles 196-200 of the Treaty of Sèvres shall appoint the superior officers of the gendarmerie stationed in those vilayets of Turkey lying contiguous to the frontiers of the state of Armenia exclusively from the officers to be supplied by the various Allied or neutral Powers according to Article 159 of the said Treaty.

These officers shall, in addition to their other duties, be especially charged with the task of observing and reporting to the Military

Inter-Allied Commission of Control and Organization upon any tendencies within these Turkish vilayets toward military aggression against the Armenian frontier, such as the building of strategic railways and highways, the establishment of depots of military supplies, the creation of military colonies, and the use of propaganda dangerous to the peace and quiet of the adjacent Armenian territory. The Military Inter-Allied Commission of Control and Organization shall thereupon take such action as is necessary to prevent the concentrations and other aggressive activities enumerated above.

In testimony whereof I have hereunto set my hand and caused the seal of the United States to be affixed.

Done in duplicate at the city of Washington on the twenty-second day of November, one thousand nine hundred and twenty,
[SEAL] and of the Independence of the United States the one hundred and forty-fifth.

WOODROW WILSON

By the President:

BAINBRIDGE COLBY

Secretary of State.

760J.67/39a : Telegram

President Wilson to the President of the Council of the League of Nations (Hymans)

WASHINGTON, November 30, 1920.

I have the honor to acknowledge the receipt of your cabled message,²⁴ setting forth the resolution adopted by the Assembly of the League of Nations, requesting the Council of the League to arrive at an understanding with the governments with a view to entrusting a power with the task of taking necessary measures to stop the hostilities in Armenia.

You offer to the United States the opportunity of undertaking the humanitarian task of using its good offices to end the present tragedy, being enacted in Armenia, and you assure me that your proposal involves no repetition of the invitation to accept a mandate for Armenia.

While the invitation to accept a mandate for Armenia has been rejected by the Senate of the United States, this country has repeatedly declared its solicitude for the fate and welfare of the Armenian people, in a manner and to an extent that justifies you in saying that the fate of Armenia has always been of special interest to the American people.

²⁴ Not found in Department files; for the text, see *League of Nations: Minutes of the Council*, 11th Session, Geneva, November-December 1920, p. 84.

BOUNDARY BETWEEN TURKEY AND ARMENIA AS DETERMINED BY WOODROW WILSON
 GENERAL MAP ACCORDING TO PRESIDENT WILSON'S ARMENIAN DECLARATION
 Published in 1919 to accompany the boundary between the present Russian Republic and Armenia
 Foreign Relations, 204, volume III, pp. 2342

BOUNDARY BETWEEN TURKEY AND ARMENIA
 AS DETERMINED BY
WOODROW WILSON, PRESIDENT OF THE UNITED STATES OF AMERICA
 Scale 1:1,000,000
 Lengths east of Greenwich